

Obsah

Úvod	17
Psychiatrie a dějiny – stav bádání	25
Koncepční proměny ve světové historiografii	27
„Primární historizace psychiatrie“. Dějiny psychiatrie jako internalistické, „iatrocentrické“, modernizační dějiny pokroku a humanity	27
Hnutí „antipsychiatrie“ a kritika normativní moci psychiatrie	30
„Druhotná historizace“ psychiatrie: nástup „externalistického“ pohledu historiček a historiků bez lékařského vzdělání	42
Dějiny psychiatrie v posledních pěti desetiletích	49
Výzkumy o oblasti habsburské monarchie včetně českých zemí	52
Bádání o oblasti historických Uher a dnešního Slovenska	55
Výzkum oblasti českých zemí	58
<i>Praha a Čechy</i>	58
<i>Morava a Slezsko</i>	60

Kniha I

ANATOMIE TRPÍCÍ DUŠE

Utváření středoevropské psychiatrie
v kontextu dalších disciplín

1. Formování středoevropské psychiatrie od konce 18. do poloviny 19. století	65
Otázka „léčby“ duševních nemocí	67
„Zrození blázince“ – zrození psychiatrie? Nové modely péče o nemocnou duši kolem roku 1800	71
Specifika německých zemí	72
Modelové ústavy „reformního“ typu v prvních desetiletích 19. století v německých zemích: síť a transfery	73

Počátky ústavní psychiatrické péče v habsburské monarchii od konce 18. do poloviny 19. století	79
<i>Věž bláznů</i>	80
<i>Překlad Pinelova pojednání o duševních nemocech od M. Wagnera</i>	81
<i>Bruno Görgea a soukromé sanatorium na Oberdöblingu</i>	82
<i>Snahy o humanizaci Věže bláznů: Michael Viszánik</i>	83
<i>Počátky výuky psychiatrie ve Vídni</i>	85
Středoevropská psychiatrie druhé poloviny 19. století a druhá vídeňská škola: nástup anatomie mozku	86
<i>„Druhý den jsem otevřel tělo...“ Johann Ernst Greding a pitvy ve Waldheimu</i>	89
Zrození somatické psychiatrie	93
Dolnorakouský zemský ústav pro duševně nemocné na Brünnefeldu: reformní instituce J. G. Riedela	96
Založení první psychiatrické kliniky ve Vídni	98
<i>Feldhof u Štýrského Hradce</i>	100
Počátky institucionální péče o duševně nemocné v Uherském království	103
Shrnutí	117
2. Co je to duševní nemoc?	119
Co je to duševní nemoc?	119
Duševní nemoc v antice a středověku	122
Raněnovověké vnímání „duševní nemoci“	130
a) Lidové	130
b) Lékařské	135
Čas nosologií. Snahy o klasifikaci duševních nemocí v 18. a 19. století	140
Rakouské klasifikace předbřeznové doby: Hartmann, Feuchtersleben, Bernt	155
Proměny klasifikací ve druhé polovině 19. století: „genealogická“, historická perspektiva	161
Shrnutí	165
3. Co je to „psychologie“? Od vášní duše k dietetice duše	167
Úvod: „psychologie“ v 18. století	167
Vášně duše a jejich místo v klasické dietetice	168
Dietetika duše	170
Hufelandovo <i>Umění prodloužit si život</i> (1797)	173
Přenést Hufelanda do oblasti duševního zdraví: <i>Dietetika duše</i> Gottfrieda Immanuela Wenzela (1800)	176
Návod na šťastný život Philippa Carla Hartmanna (1808)	179

Návod na <i>krásný život</i> podle „Wilhelma Bronna“ (1835)	182
<i>Dietetika duše</i> Ernsta von Feuchtersleben (1838)	184
<i>Iatromusica</i> : léčení hudbou	188
Od empirické psychologie k antropologii	192
Recepce psychologie Christiana Wolffa v česko-rakouském prostředí	192
Empirická psychologie a antropologie pozdního osvícenství	197
<i>Antropologie</i> Michaela Wagnera	199
<i>Au delà de la psyché rationnelle „Zákulisi racionální psýchy a síla i omyly představivosti“</i> – Gottfried Immanuel Wenzel	201
Proti Kantovi i Hegelovi. Univerzitní psychologie v českých a rakouských zemích 19. století a počátky českojazyčného <i>dušezpytu</i>	206
Počátky česky psané psychologie, českých přednášek na univerzitě a problém s hegeliany	211
<i>První česká gymnaziální učebnice psychologie:</i> <i>Jan Nepomuk Kapras</i>	214
4. Jiná podoba „péče o duši“. Katoličtí duchovní a jejich role v mimoinstitucionální péči ve světle pastorálních příruček	217
5. Duté trubice, nebo struny? Počátky neurologie a otázka informační výměny mezi tělem a duší	227
Kudy proudí duše a kde se stýká s tělem?	228
<i>Od antiky po renesanci</i>	228
<i>Karteziánský mechanický systém</i>	231
<i>Mozek – sídlo duše v 18. století?</i>	232
Nervy, mozek a <i>sensorium commune</i> v Praze a Vídni	237
Od frenologie po moderní neurovědy: počátky výzkumu mozku a nervového systému na počátku 19. století	241
Shrnutí	246
6. Choromyslní pod ochranou monarchie	247
Občanskoprávní záležitosti	252
Shrnutí	257
7. Duše před soudem. Počátky soudní medicíny	259
Duševní nemoc v kontextu výuky soudního lékařství v Praze a Vídni	263
Shrnutí	270
8. Šílenství a blázince v literatuře okolo roku 1800	273

BLÁZINEC – PEKLO MODERNITY?

Počátky ústavů pro duševně nemocné v českých zemích

1. „Neplodné stromy na vinici Páně“. Péče o choromyslné v konventech milosrdných bratří: Praha a Brno do roku 1850	283
Období před josefínskou reformou	287
Civilní nemocní v počáteční fázi	289
Přelom josefínské éry	291
Vzhled a personál pražského oddělení	292
Vznik brněnského oddělení	296
Kvantitativně-kvalitativní rozbor pacientů u pražských milosrdných	299
Duševní nemoci u milosrdných	308
Léčba těla i mysli	311
Kněžští pacienti v Brně	314
Čtyři kněžské medailonky: Švancara, Mucha, Kramář a Křepelka	321
Ambrož Švancara	322
Franz Mucha	324
Josef Kramář	327
Josef Křepelka	333
Shrnutí – závěrečná bilance: příčiny onemocnění a otázka úspěšnosti léčby	337
Nešťastné a nevléčitelné ženy v nemocnici pražských alžbětinek	341
Choromyslné pacientky	344
2. „Kateřinky“. Počátky budoucího Zemského ústavu pro duševně nemocné v Praze na Karlově (1790–1851)	349
Od blázince k ústavu pro duševně nemocné v budově inženýra Hergeta (1790–1822)	349
Direktivní pravidla Josefa II. a počátky pražského <i>Tollhausu</i>	349
<i>Blázinec jako součást všeobecné nemocnice. Organizace a správa</i>	351
<i>Financování a poplatky za hospitalizaci</i>	356
<i>Dílo inženýra Hergeta: organizace budovy Tollhausu</i>	357
Pacienti: co o nich víme?	360
<i>První pacienti (1790–1791)</i>	360
<i>Pacienti z let 1791–1810</i>	363
<i>Sonda do let 1806–1807: výkazy sekundáře Pelikána</i>	364
<i>Pacienti podle místa původu</i>	365
<i>Údaje o pacientech z let 1811–1820/22 podle pozdějších zpráv J. Fischela</i>	367

Diagnózy, domnělé příčiny duševní nemoci a okolnosti hospitalizace	371
<i>Pacienti ve vzpomínkách J. T. Helda</i>	379
Shrnutí	380
Kateřinky: rozšíření ústavu a počátky výuky psychiatrie (1822–1829)	382
Počátky výuky psychiatrie a ustavení samostatného primariátu	384
Adaptace kláštera u sv. Kateřiny: rozšíření kapacit ústavu, nová organizace vnitřního prostoru, nová forma distribuce duševně nemocných	389
Pacienti u sv. Kateřiny na konci dvacátých let. Diagnózy a léčba podle disertace J. G. Riedela	398
<i>Počty pacientů</i>	398
Přijímání pacientů	401
<i>Počty pacientů a jejich propouštění</i>	403
<i>Pacienti a jejich diagnózy</i>	405
Léčebné postupy a zacházení s pacienty	407
<i>Riedelova kazuistika: třináct případů</i>	409
<i>Ženy</i>	413
Shrnutí	420
Třicátá léta: humanizace a reforma	422
Primariát W. F. Rilkeho a asistence sekundáře Aloise Nowaka	422
<i>Proměny a řád ústavu</i>	424
<i>Vnitřní řád a denní rozvrh</i>	426
<i>Zacházení s pacienty a konec omezovacích prostředků</i>	427
<i>Léčba prací</i>	429
<i>Strava a dietní režim</i>	432
<i>Počty pacientů a okolnosti jejich hospitalizace</i>	432
Okolnosti internace: kdo je vlastně „šílený“ a měl by být hospitalizován?	435
<i>Diagnózy a léčba podle Nowakovy disertace</i>	436
Shrnutí	448
První docentura psychiatrie v monarchii, nová budova a osamostatnění ústavu: primariát Josefa Gottfrieda Riedela	451
První docent psychiatrie v monarchii	453
Léčba disciplínou a prací: zpráva Michaela Viszánika	454
„Nový dům“: nová organizace prostoru a administrativní osamostatnění ústavu	458
<i>Organizace prostoru u sv. Kateřiny ve čtyřicátých letech</i>	458
<i>Nový dům a jeho vnitřní organizace</i>	459

Pacienti v období Riedelova primariátu	464
<i>Přijímání pacientů</i>	464
<i>Přijímací protokoly pacientů</i>	464
Počty pacientů a otázka příčin a faktorů: příčiny duševních nemocí a faktory ovlivňující duševní zdraví v úvahách pražských primářů a sekundářů	467
<i>Případ botanika Siebera: prominentní pacient</i>	469
Šílenství a revoluce	475
Vrchol Riedelovy pražské kariéry a povolání do Vídně	475
Shrnutí	476
Pražský blázeňec, <i>Armenhaus</i>, nebo domácí péče?	
Případy šílených mimo zemské centrum (exkurz na Liberecko)	478
3. Zrození psychiatrické kliniky. Zemský ústav pro duševně nemocné v Praze ve druhé polovině 19. století a jeho mimopražské pobočky	489
Primariát Franze Köstla (1851–1869): k formování české psychiatrické školy	489
Péče o rekonvalescenty v Köstlově díle	492
Problém endemického kretenismu jako předmětu veřejné zdravotní péče	496
Köstlovo pražské působení	499
Rozšiřování ústavu o pracovní kolonii a jeho přesun ze státní do zemské správy	501
<i>Zemský ústav pro duševně choré</i>	501
<i>„Pracovní“ kolonie Na Slupi a filiálka v Kosmonosech</i>	502
Reformy v léčbě a výuka psychiatrie	504
<i>Výuka</i>	507
<i>Léčba</i>	512
Konflikty a konec pražské kariéry	514
Primariát Jakoba Fischela a počátky psychiatrické kliniky v Praze (1869–1885)	515
Fischelova starší publikační činnost z doby Riedelova primariátu v Ústavu pro duševně nemocné	516
Rozšiřování kapacit ústavu a pokračování jeho mimopražské expanze	519
Výuka a profesura psychiatrie	521
Konflikty a konec kariéry	521
Počátky mimopražských institucí: ústavy pro choromyslné na českém venkově do roku 1900	523
Kosmonosy	528
Dobřany	530

Opařany	533
Horní Beřkovice	535
K začátkům dětské psychiatrie a péče o slabomyslné děti v Čechách	542
4. Počátky ústavní péče na Moravě	549
Blázinec ve všeobecné nemocnici v Brně	550
Příchod Josefa Čermáka do Brna a vybudování samostatného ústavu	553
Krize v péči o choromyslné, její příčiny a snahy o řešení	571
Budování nových ústavů – Opava, Šternberk, Jihlava, Kroměříž	575
Shrnutí	578
Závěr	581
Seznam vyobrazení	597
Prameny a literatura	599
Prameny archivní – rukopisy	599
Prameny vyšlé tiskem a edice pramenů	601
Sekundární literatura	613
Encyklopedie a slovníky	613
Webové odkazy	613
Monografie a články	614
Jmenný rejstřík	635